

CULTUROPOLIS

Projecte Perifèriques. Nous patrimonis comunitaris

Marta Flórez Santasusana, Associació Trinitat Uneix & Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC), mflorez.giap@gmail.com

Ana Pastor, Norwegian Institute for Cultural Heritage Research (NIKU), ana.pastor@ub.edu

Guila Fidel Kinori, Vall d'Hebron Institut de Recerca (VHIR), sgfidel@gmail.com

Paraules clau: patrimonis incòmodes, presó de dones, memòria comunitària, resignificació, patrimoni jove.

Introducció

Des de l'any 2021, l'associació veïnal Trinitat Uneix, en col·laboració amb altres entitats de barri, ha promogut un conjunt d'iniciatives basades en la transferència i posada en valor del Patrimoni Cultural de la Trinitat Vella. Això s'ha fet des del context ciutadà, però interpel·lant alhora l'àmbit acadèmic, el món professional, els agents institucionals i l'associacionisme de la resta de la ciutat. Tot amb l'objectiu d'ampliar i impulsar la construcció de nous paradigmes culturals en els "marges urbans" de Barcelona.

Es persegueix així capgirar l'estigmatització de les perifèries des de l'acció o les accions culturals co-creades i promoure noves vies de sostenibilitat social urbana (Dempsey et al. 2011). Per aconseguir comunitats sostenibles, la sostenibilitat social ha de constituir la base d'un diàleg constructiu o dialògic i estar interconnectada amb altres àrees de desenvolupament sostenible (Shirazi i Keivani [eds.] 2019, p.0), on també s'inclouï la població en la seva gestió.

En aquest text, exposem algunes idees sobre com creiem que les accions vinculades a explorar els discursos sobre el patrimoni cultural d'un barri perifèric poden revertir de manera positiva en el veïnatge d'aquest, a curt i llarg termini. Per això, ens centrarem en el projecte Perifèriques 2022, que neix com una iniciativa veïnal al barri de la Trinitat Vella destinada a generar un nou espai de pensament, debat, participació i creació multidisciplinària. Així mateix, s'exposen algunes pinzellades de l'actual projecte en curs "Nous Patrimonis Perifèrics". Tots dos projectes han estat impulsats des d'una col·laboració entre agents veïnals, culturals, educatius, administratius, socio-sanitaris i acadèmics.

Perifèriques 2022

L'experiència Perifèriques 2022 s'ha centrat en el potencial del patrimoni urbà comunitari, material i immaterial, en tant que generador de desenvolupament social. L'eix central ha estat la Presó de Dones de la Trinitat Vella, construïda allà on es trobava la darrera forca jurisdiccional de Barcelona, l'anomenada Quinta Forca. Aquest edifici ha viscut nombroses transformacions al llarg dels anys, tant estructurals com de la funció penitenciària que ha acollit. Avui, costa veure-la com un espai multicapa on coexisten nombroses històries i discursos.

La nostra anàlisi s'ha interessat especialment per l'evolució en el discurs sobre la presó, que des d'una mirada monolítica ha anat incorporant propostes com les recuperacions d'històries vinculades a veus individuals subalternes, la lluita per visibilitzar les identitats col·lectives no autoritzades, o bé els processos de resignificació dels espais de memòria incòmoda.

L'imminent enderrocament de la presó i l'inici de la construcció de nous blocs d'habitatges en l'àrea ocupada pel centre penitenciari va empènyer a part del veïnat a reclamar a l'Ajuntament la preservació d'alguns elements que permetessin connectar amb el passat. Records incòmodes de les preses socials i polítiques que van patir la repressió franquista, absolutament silenciats i oblidats en el relat sobre les resistències antifranquistes a la ciutat i al país, però que constitueixen una part molt rellevant del barri.

El caràcter inclusiu i dinàmic que té el patrimoni cultural es posa especialment de relleu en els discursos que el situen com a eix articulador dels debats sobre les transformacions urbanes que afronta una ciutat com Barcelona, cada vegada més intercultural. En aquest sentit, els reptes de barri són també reptes de ciutat, no només per tota la transformació urbanística associada a aquests canvis, sinó per la dificultat en la interpretació col·lectiva d'aquest patrimoni obscur, que durant dècades ha estat un element estigmatitzador del barri.

El Perifèriques 2022 ha reivindicat la necessitat de ressignificar l'espai de la presó conservant parcialment l'edifici de la façana, no com un element commemoratiu estàtic, sinó com un espai viu, actiu, democràtic, social i comunitari. Un punt de referència a partir del qual extreure i projectar en el present i cap al futur els discursos que travessen aquesta memòria col·lectiva amb perspectiva interseccional: unint les problemàtiques de classe i gènere i oferint al barri i a la ciutat de Barcelona un espai de creació, reivindicació i dignificació històrica. Un lloc on els relats no autoritzats, els corrents culturals i de pensament contemporani, es puguin desenvolupar en un ambient d'aprenentatge col·lectiu amb mirada intercultural i diversa, especialment adreçat als joves.

Aquesta proposta ha girat al voltant de la memòria democràtica de gènere i la dissidència feminista durant el Franquisme a través de la figura de les preses socials i polítiques de la Trinitat Vella. Com ja s'ha explicat, el projecte Perifèriques neix arran de la iniciativa de conservació de la façana de la presó de dones i és l'exemple d'una experiència *bottom-up* real, on des del moviment social i associatiu s'interpel·la a l'àmbit acadèmic i professional del patrimoni perquè contribueixin a oferir continguts i perspectiva crítica per abordar el debat col·lectiu sobre la construcció de la memòria històrica i patrimonial comunitària al barri de la Trinitat Vella. El projecte ha rebut finançament de l'Ajuntament de Barcelona i de Memorial Democràtic (Generalitat de Catalunya). La principal metodologia que s'ha implementat ha estat la participació civil, diversa i plural, en la construcció col·lectiva de les accions a desenvolupar.

Per altra banda, s'ha volgut posar en valor la perspectiva pràctica de la transferència del coneixement en els processos d'innovació social, ja que en el cas del Perifèriques el propi veïnatge ha demanat ajuda a l'acadèmia (Universitat de Barcelona, Vall d'Hebron Institut de Recerca, Institut Català d'Arqueologia Clàssica) per construir un relat comunitari i identitari propi a partir del coneixement científic i les dades històriques; oferint criteris per deconstruir discursos i defensar la Presó de Dones de la Trinitat Vella com a part del patrimoni social i

de la memòria comunitària del barri. Tot ha conduït a que es generi una activitat de co-creació participada entre tots els agents que s'han sumat al projecte de manera col·laborativa: Col·lectiu Dones Preses de la Trinitat Vella, la Comissió de la Dignitat, la fotògrafa Pilar Aymerich, l'Associació Teatral La Jarra Azul, la il·lustradora Anabel Linares (@anabel.ares.era) i el fotògraf Àngel Sevilla.

Un treball que es va dur a terme a partir de la documentació de la memòria oral no passiva, sinó proactiva; de la intervenció directa d'especialistes (historiadors, museògrafs, psicòlegs, advocats); i dels processos de creació multidisciplinar: dramatúrgia, Il·lustració i fotografia que es van posar en comú en una jornada temàtica vivencial, realitzada al juny, sobre el patrimoni democràtic al barri.

Nous Patrimonis Perifèrics

El projecte Nous Patrimonis Perifèrics vol desenvolupar un laboratori de transferència i co-creació participativa sobre el Patrimoni Cultural, a través d'accions amb els col·lectius juvenils del barri de la Trinitat Vella. L'objectiu és indagar en noves pautes metodològiques per tal d'extrapolar aquestes accions a altres barris de la ciutat de Barcelona, així com a altres entitats acadèmiques i no acadèmiques. Així, els joves tenen l'oportunitat de posar en valor i crear activitats de difusió per als seus propis col·lectius, que siguin escalables a altres territoris de la ciutat amb similars problemàtiques. Es tracta d'un laboratori d'experiències didàctiques sobre els elements patrimonials de proximitat, que gira al voltant del concepte de Ciutat Educadora, on la pròpia ciutat esdevé un espai i un recurs proactiu en la promoció de l'oci educatiu. El projecte permet explorar tècniques per a l'evocació i la configuració de narratives compartides, analitzar l'arrelament en el paisatge i l'urbanisme com a forma de (de)construcció col·lectiva de les comunitats humanes i identificar noves formes d'accés als recursos patrimonials de proximitat i valor identitari. Les activitats han començat aquest mes de novembre i s'està treballant amb estratègies de gamificació que puguin servir per a crear una ruta patrimonial estil "escape room", on es creuin les històries del barri narrades per uns personatges dissenyats pels propis participants d'edats diverses.

Principals resultats i conclusions:

Els projectes en marxa sobre el patrimoni social al barri de la Trinitat Vella estan impulsant la creació d'un laboratori ciutadà, interseccional, intergeneracional i intercultural, a partir del qual recuperar les narratives patrimonials dels entorns perifèrics.

Alguns dels eixos d'innovació que s'estan treballant transversalment des dels dos projectes són:

- La formació en patrimoni cultural és una estratègia més d'oci saludable, que s'emmarca en els principis de la ciutat educadora, en tant que espai augmentat de generació de coneixement.
- L'arrelament en el paisatge i l'urbanisme pot ser una forma de (de)construcció col·lectiva de les comunitats humanes,
- Els processos de co-creació i construcció patrimonial participada es poden convertir en un acte de ressignificació patrimonial.

Així mateix, el Perifèriques 2022, que va realitzar un esdeveniment obert el passat mes de juny reunint a expressos, acadèmiques, veïnes i actrius de l'obra de teatre, ha generat:

- Un grup d'oralitat i memòria viva format per expressos de la Presó de Dones, que han liderat part de la recerca de continguts sobre la repressió de gènere a les presons durant el Franquisme.
- Una dramaturgia, una col·lecció d'il·lustracions i una acció fotogràfica de gran format per a la via pública.
- La publicació d'un fanzine amb tot el material creatiu.

Finalment, ens agradaria destacar que el patrimoni cultural, la seva identificació i la seva salvaguarda poden ser una eina per a la cohesió social i el benestar, així com per al foment de nous discursos que configuren una identitat comunitària; cal començar, però, per l'escolta activa!

Referències

Dempsey, N., Bramley, G., Power, S., & Brown, C. (2011). The social dimension of sustainable development: Defining urban social sustainability. *Sustainable Development*, 19(5), 289–300. <https://doi.org/10.1002/sd.417>

Shirazi, M. R., & Keivani, R. (Eds.). (2019). *Urban Social Sustainability*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315115740>